

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та
реставрації творів мистецтва

Кваліфікаційна робота
бакалавра
з теми: **«ІЛЮЗОРНО-КВАДРАТУРНЕ МАЛЯРСТВО В
МОНУМЕНТАЛЬНОМУ РОЗПИСІ ХРАМІВ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ»**

Студентки 4 курсу,
групи OMD1-B20
спеціальності 023 Образотворче
мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація; освітня програма:
«Образотворче мистецтво, декоративне
мистецтво»

Гарліцької Тетяни Володимирівни

Керівник: **І.А. Гуцул**,
канд. мист. доцент кафедри ОДПМ та
РТМ

Рецензент: **Н. О. Урсу**, доктор
мистецтвознавства, професор

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО МАЛЯРСТВА.....	6
1.1 Монументальний стінопис у світлі дослідницьких джерел.....	6
1.2 Становлення та еволюція храмових стінописів в храмах Західної Європи	12
РОЗДІЛ 2 ІЛЮЗОРНО-КВАДРАТУРНЕ МАЛЯРСТВО В СТІНОПИСАХ ЄВРОПИ	18
2.1 Сюжетні композиції сакральних розписів у храмах.....	18
2.2 Видатні представники храмового живопису Західної Європи	25
2.3 Вплив західноєвропейських шкіл на початок та розвиток храмового малярства на українських теренах	31
РОЗДІЛ 3 МОНУМЕНТАЛЬНИЙ САКРАЛЬНИЙ ЖИВОПИС РЕЛІГІЙНИХ СПОРУД В УКРАЇНІ.....	37
3.1 Український ілюзорний храмовий розпис від зародження до сьогодення ..	37
3.2 Особливості живописного оздоблення католицьких і православних церков та храмів інших конфесій	44
3.3 Основні аспекти створення авторського ілюзорного монументального розпису за мотивами подільського художника Олександра Грена	51
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Актуальність теми. Ілюзорно-квадратурний живопис відноситься до особливої художньої техніки, яка створює ілюзію тривимірного простору на плоскій поверхні, часто використовуючи архітектурні елементи та ефект «trompe-l'oeil». У застосуванні до інтер'єрів західноєвропейських храмів цей прийом стає особливо актуальним. Перш за все, слід відмітити архітектурне вдосконалення, а саме те, що живопис з використанням оптичних ефектів може покращити дизайн храмів. Вміло використовуючи цю техніку, художники можуть створити ілюзію додаткових архітектурних елементів, таких як колони, арки та куполи, що робить інтер'єр більш грандіозним і величним.

Відомо, що храми є священними місцями, і образи в них часто містять глибоку релігійну символіку. Ілюзорно-квадратурний живопис використовують для зображення сцен з релігійних текстів або іконографії, з'єднуючи фізичну та духовну сфери. Тривимірна ілюзія робить зображення більш захоплюючими та духовно спогадливими для віруючих. Також використання такого типу живопису розширює у сприйнятті розміри інтер'єру храму, створюючи відчуття неосяжності та трансцендентності. Це узгоджується з релігійною метою піднесення людського духу та з'єднання віруючих із божественним.

Ілюзорне малярство має багату історичну традицію в західноєвропейському мистецтві та архітектурі. Багато відомих художників, наприклад, Андреа Поццо і П'єтро да Кортоне, використовували цю техніку в храмах епохи бароко і ренесансу. Тому вивчення та збереження цих творів сприяє нашому розумінню історичної та культурної спадщини Західної Європи. Візуальна краса й естетична привабливість ілюзорно-квадратурних картин значно покращує загальну атмосферу храму. Ці багатожанрові та складні у виконанні конструкції служать для створення величної атмосфери.

Західноєвропейським храмам вже не одна сотня років, тому з часом стан їх інтер'єрів погіршився. Реставрація та консервація ілюзорних розписів

мають вирішальне значення для збереження первісної художньої та архітектурної цілісності храму. Це не тільки зберігає культурну спадщину, але й приваблює туристів і дослідників, які цікавляться історією мистецтва.

Ілюзорно-квадратурний живопис відіграє важливу роль у монументальному живописі західноєвропейських храмів, сприяючи його архітектурному, релігійному, історичному та естетичному значенню. Він служить мостом між фізичним і духовним світами, створюючи глибокий і захоплюючий досвід як для відвідувачів, так і для віруючих. Вивчення цього виду мистецтва має важливе значення для розуміння культурної та мистецької спадщини Західної Європи.

Не розробленість такої важливої теми в українському мистецтвознавстві спричинила постанову даного питання.

Мета роботи – проаналізувати роль ілюзорного живопису в європейському та українському мистецтві. Робота спрямована задля досягнення кількох цілей:

1. Дослідити історію розвитку західноєвропейського монументального малярства, а також проаналізувати сюжетні композиції сакральних розписів.
2. Визначити особливості живописного оздоблення католицьких, православних та храмів інших конфесій на українських теренах.
3. Оцінити характерні риси ілюзорно-квадратурного малярства в країнах Європи.

Об'єкт дослідження – ілюзорно-квадратурне малярство в монументальному розписі західноєвропейських храмів.

Предметом дослідження виступають особливості та характерні риси храмових стінописів українського малярства.

Методи дослідження. Для огляду літератури про історію та технологію західноєвропейського монументального малярства, було використано аналітичний метод; для дослідження розвитку храмового стінопису в певний період використано історичний метод.

Метод порівняння та метод опису, аналізу та синтезу знадобилися при виокремленні певних особливостей та стилів майстрів Західної Європи, а також для опису їх творів.

При роботі над практичною частиною було використано метод спостереження та метод порівняння у процесі створення ескізів.

Апробація та публікація результатів дослідження. Основні результати дослідження (з публікаціями у відповідних збірниках) було апробовано на міжнародній, всеукраїнській і регіональній науково-практичних конференціях та на всеукраїнському симпозіумі:

- III Міжнародна науково-практична конференція «Гагенмейстерські читання» (1-2 грудня 2023 р.);

- Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Мистецтво України в контексті інтеграції з художньою культурою Заходу» (19-20 жовтня 2023 р.);

- Науково-практичний круглий стіл «Ars vitam docet – мистецтво навчає життя» у межах III Всеукраїнського мистецького симпозіуму пам'яті професора Бориса Негоди «Верлібри пастелі» (5 квітня 2024 р.);

- Регіональна науково-практична конференція «Збірник наукових праць студентів і магістрантів мистецьких спеціальностей педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, вип. 17» (9 квітня 2024 р.).

Структура дипломної роботи включає: вступ, три розділи, які містять вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел з 70 найменувань та 25 додатків. Загальний обсяг дипломної роботи – 66 сторінок.

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження монументального мистецтва, зокрема у контексті західноєвропейської та української спадщини, виявлено різні аспекти, що відображаються у техніках, технологіях та естетичних засадах. Досліджено вплив культурного й історичного контексту на формування художніх творів, творчий процес, авторство та встановлення взаємозв'язків між різними періодами та стилями мистецтва.

Опрацювання літературних джерел дозволило глибше зрозуміти еволюцію мистецтва, його вплив на суспільство та культуру, а також його важливість для формування національної та світової художньої спадщини. Результати дослідження сприяють не лише розвитку методології в мистецтвознавстві, а й розширюють наше знання про мистецькі традиції та інновації в різних епохах.

З розвитком мистецтва, розписи в храмах ставали все більш складними та деталізованими, переходячи від простих символів до величезних мозаїк і фресок. Це було результатом не лише технічного прогресу, але й впливу культурного обміну та інших мистецьких традицій. Розширення архітектурних можливостей також відіграло свою роль у розвитку художніх творів в храмах.

У підсумку, стінописне мистецтво в храмах Західної Європи та його взаємодія з українською художньою спадщиною стали важливим елементом культурного ландшафту та духовної спадщини. Ці твори відображають багатство та різноманітність мистецтва, що надихає та захоплює покоління художників та глядачів через віки, а також вони є джерелом натхнення для майбутніх творців, які продовжуватимуть розкривати та розширювати світ мистецтва.

У процесі аналізу розвитку монументального церковного живопису в Україні від XI століття до сучасності можна виділити кілька ключових висновків. Починаючи з епохи впливу візантійських та європейських традицій, українське мистецтво поступово набувало своїх унікальних рис і

технік. Художнє оформлення церковних споруд відображало дух епохи, в якій вони знаходилися, зберігаючи традиції та розвиваючись у межах нових стилів і технологій.

Протягом різних періодів історії України, художній напрям церковного мистецтва віддзеркалював соціокультурні зміни та впливи зовнішніх факторів. Він став своєрідним барометром духовних та культурних трансформацій, відображаючи душу народу та його сприйняття світу. Монументальний церковний живопис українських земель є не лише відображенням національної спадщини, але й свідченням про історичний розвиток, віру та творчий потенціал українського народу.

Таким чином, художнє оформлення церковних споруд стало не лише актом культурного вираження, а й символом національної самосвідомості та ідентичності. Від давніх часів до сьогодення монументальний церковний живопис в Україні залишається важливою складовою культурного доробку нації, і його твори надихають, вражають та надовго залишаються у серцях тих, хто має щастя побачити їх своїми очима.

А порівняльний аналіз архітектурних та мистецьких рішень у римо-католицьких, протестантських та православних храмах відображає особливості кожної християнської традиції. Римо-католицькі храми відрізняються розкішним декором та монументальними роботами, протестантські – еклектичним підходом до архітектури, а православні храми відтворюють традиційні елементи з Візантії та українського бароко. Дослідження різних храмів розкриває значення та важливість цих споруд у культурному та історичному контексті, що допомагає розуміти вплив релігії на мистецтво та архітектуру.

Мистецтво стінопису в храмах відображає не лише особисті переживання художників, але й стає способом виразності культурного спадку та сучасних тенденцій. Українські муралісти демонструють унікальність та виразність свого мистецтва, поєднуючи національно-історичну спадщину з сучасними тенденціями.

Загалом, мистецтво муралів в Україні переживає справжній розвиток, що свідчить про його великий потенціал у вираженні культурних та історичних аспектів сучасності. Художники-муралісти впроваджують нові ідеї та концепції, що спонукають до роздумів, творчості та естетичного задоволення, роблячи вуличне мистецтво не лише частиною культурної спадщини, але й невід'ємною складовою сучасного міського середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандило Н. Львівщина. Харків: Фоліо, 2020. 219 с.
2. Боднар О. Церковне мистецтво України. Харків: Фоліо, 2020. 952 с.
3. Босакевич М. Видубицький монастир. Київ: «ВІТ-А-ПОЛ», 2001. 50 с.
4. Бугера І. Західноєвропейські гравюри як зразок для настінних розписів ХІХ ст. Чернігівського троїцького собору. *Всеукраїнський науковий часопис «Сіверянський літопис»*. 2020. №6. С. 23 – 31.
5. Бугера І. Настінний живопис 70-х рр. ХІХ ст. північного трансепту Троїцького собору м. Чернігова в контексті загально мистецьких процесів того часу. *Siverian chronicle*. 2022. №4. С. 40-49.
6. Волошин В. Флоренція, що квітне у вікнах. Пам'ятки архітектури і твори мистецтва. Флоренція: Oleh Petruk, 2013. 300 с.
7. Григоров В. Монументальне-декоративне мистецтво другої половини ХХ ст. у фаховій літературі. *Українська академія мистецтва*. 2018. №27. С. 99-104.
8. Гуцул І. А., Лашко І. В., Бучачий О. В., Живопис. Техніки малярства: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. 126 с.
9. Демідко О. Історія образотворчого мистецтва та архітектури. Київ: Ліра-К, 2021. 182 с.
10. Демчук Р. Соціокультурний контекст храмових розписів Києва ХVІІІ століття. *Магістеріум культурологія*. 2018. № 12. С. 45-51.
11. Жолтовський П. Монументальний живопис на Україні ХVІІ – ХVІІІ ст. Київ: Наукова думка, 1988. 155 с.
12. Зятник Б. Поліхромія святилища храму Святих апостолів Петра і Павла с. Липники 2006-2013 рр.: пошуки мистецького стилю та іконографії. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2016. № 28. С. 176-190.
13. Кириченко М. С. Український народний декоративний розпис: навч. посібник. Київ: Знання-Прес, 2006. 228 с.

14. Кодін В. О., Панов П. В., Архітектура та містобудування Західної Європи та Візантії III – XV століть. Харків: ХНАМГ, 2008. 249 с.
15. Кожеков О. Монументальний живопис в епоху середньовіччя. *Народознавчі зошити*. Київ, 2018. №3. С. 635 – 641.
16. Кондратюк А. Проблеми атрибуції монументального живопису церкви Спаса на Берестові в історіографії XIX – XXI ст. *Український мистецтвознавчий дискурс*. 2022. № 6. С. 36 – 44.
17. Конопльова О. Мистецтво, архітектура та містобудування Західної Європи доби Відродження. Харків: ХНАМГ, 2013. 170 с.
18. Крамарчук Х. П., Мотиль Р. Я., Білінська О. Б. Історія мистецтва та архітектури. Львів: Львівська політехніка, 2022. 176 с.
19. Лисун Я. Проблема застосування перспективи в настінних композиціях храмів Східної Галичини у другій половині XVIII ст. *Перші Таранушенківські читання: матеріали всеукр. наук. конф., м. Харків, 14 – 15 квітня 2023 р. Харків, 2023*.
20. Лисун Я. Стінопис країн центральної Європи в контексті мистецьких традицій західноєвропейського бароко. Поширення впливів. *Народознавчі зошити Львівської національної академії мистецтв*. Львів, 2022. №5. С. 1185 – 1193.
21. Макаров А. Світло українського бароко. Київ: МИСТЕЦТВО, 1994. 155 с.
22. Макойда О. Особливості розвитку страсної тематики у мистецтві Західної Європи XI – XVIII ст. *Народознавчі зошити*. Львів, 2014. №6. С. 1448 – 1462.
23. Маленков Р. Світова спадщина ЮНЕСКО в Україні. Київ: Комора, 2021. 240 с.
24. Матоліч І. Проблема монументальності в сучасній художній культурі. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2018. №22. С. 121 – 131.

25. Міляєва Л. Церква св. Юри в Дрогобичі: архітектура, малярство, реставрація. Київ: Майстер книг, 2019. 413 с.

26. Нестеренко А. Роль археологічних з'їздів у дослідженні храмового стінопису в Україні. *Перші Таранушенківські читання: матеріали всеукр. наук. конф., м. Харків, 14 – 15 квітня 2023 р.* Харків, 2023.

27. Приймич М. Церковний живопис: станковий та монументальний живопис історичного Закарпаття до першої половини XX ст.; історико-мистецтвознавчі нариси. Ужгород: Карпати, 2017. 246 с.

28. Прокопович Т. А., Тарасюк І. І. Композиція в монументальному живописі: метод. рек. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2017. 24 с.

29. Скоп Л. Українське церковне малярство в Галичині: техніка та технологія XV-XVIII століття в Дрогобичі. Дрогобич: Коло, 2013. 192 с.

30. Уманцев Ф. Мистецтво Давньої України: історичний нарис. Київ: Либідь, 2002. 324 с.

31. Урсу Н. О., Гарліцька Т. В. Вплив західноєвропейського малярства на ілюзорно-квадратурний стінопис подільських і волинських храмів XVIII ст. *Мистецтво України в контексті інтеграції з художньою культурою Заходу* : матеріали всеукр. наук. прак. конф. з міжн. Уч., м. Івано-Франківськ, 19-20 жовтня 2023 р. Івано-Франківськ, 2023.

32. Урсу Н. О., Гуцул І. А., Теоретичні основи композиції: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. 165 с.

33. Урсу Н. Подомініканський костел св. Миколая в Кам'янці-Подільському. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. 115 с.

34. Фартінг С. Історія мистецтва. Від найдавніших часів до сьогодення. Харків: Vivat, 2023. 576 с.

35. Фесенко Д. Італійці в монументальному малярстві XVIII ст. в Україні. *Народознавчі зошити*. Київ, 2014. №6. С. 1271-1280.

36. Хлистун Ю. Причини зміни стилю розпису православних храмів Сходу України на межі XX – XXI століть. *Наукові записки НаУКМА. Історія і теорія культури*. 2033. № 5. С. 38 – 46.
37. Ходж С. Коротка історія мистецтва. Львів: Видавництво Старого Лева, 2022. 224 с.
38. Чуйко О. Монастирі Галичини (середина XVI – початок XX століття). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. 188 с.
39. Шкляр С. Історія Європейської архітектури: Відродження та Бароко: навч. посіб. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. 259 с.
40. Amoruso G. Architectural perspective, usually painted on a vault or as background wall painting, where the observer perceives the representation space as a mere extension of its own empirical. *Handbook of Research on Visual Computing and Emerging Geometrical Design Tools*. 2016. №18. P. 36.
41. Evan R. Mist and fog in British and European painting. London: Lund Humphries Publishers Ltd, 2023. 176 p.
42. Flores F. Giotto. The Frescoes of the Scrovegni Chapel in Padua. Milan: Skira, 2002. 453 p.
43. Gombrich E. Art and Illusion: A Study in the Psychology of Pictorial Representation – Millennium Edition. Princeton: Princeton University Press, 2023. 487 p.
44. Margot Th. In the Temple of the Self: The Artist's Residence as a Total Work of Art: Europe and America 1800 – 1948. Berlin: Hatje Cantz, 2022. 374 p.
45. Steves R. Best of Spain. Washington: Rick Steves's, 2023. 464 p.
46. Steves R. Europe's Top 100 Masterpieces: Art for the Traveler. Washington: Rick Steves's, 2019. 280 p.
47. Steves R. Germany. Washington: Rick Steves's, 2023. 1032 p.
48. Steves R. Spain. Washington: Rick Steves's, 2023. 1040 p.
49. Stickels T. The Art of Optical Illusion: Deceptions to Challenge the Eye and the Mind. Bournemouth: Imagine, 2018. 224 p.

50. Yakymova O. «Divine» and «Human» in Monumental Art of Eastern Halychyna in the First Third of the Twentieth Century: Image of Human Being. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2017. №31. С. 307 – 314.

51. Zoellner F. Michelangelo. The Complete Works. Paintings, sculptures, architecture. London: HIS, 2022. 480 p.

52. «Козацьке» бароко: як Україна переосмислювала європейську архітектуру. URL: https://risu.ua/kozacke-baroko-yak-ukrayina-pereosmislyuvala-yevropejsku-arhitekturu_n123884 (дата звернення 15.01.2024)

53. «Ніби у маленькій капличці в Італії» URL: <https://vezha.ua/niby-u-malenkij-kaplychtsi-v-italiyi-u-kafedralnomu-sobori-vinnytsi-zbereglysya-fresky-pochatku-18-stolittya-fotoreportazh/> (дата звернення 15.01.2024)

54. «Олександр Грен – це найкрутіше, що є у фондах музею». URL: <https://kray-kp.org.ua/kultura/oleksandr-hren-tse-naikrutishe-shcho-ie-u-fondakh-muzeiu.html> (дата звернення 15.01.2024)

55. Баварські фрески виявились найдавнішими у Північній Європі. URL: <https://suspilne.media/culture/116535-bavarski-freski-viavilisa-najdavnisimi-u-pivnitsnij-evropi/> (дата звернення 15.01.2024)

56. Базилика Сан-Франческо в Ассізі. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Базилика_Сан-Франческо_в_Ассізі (дата звернення 15.01.2024)

57. В Італії у церкві виявили низку захованих фресок 14 століття. URL: <https://news.uaportal.com/ukr/section-news/news-v-italii-v-tserkvi-obnaruzhili-ryad-spryatannyih-fresok-14-veka-foto-13-10-2023.html> (дата звернення 15.01.2024)

58. Вмираючі костели Галичини. URL: <https://zbruc.eu/node/110292> (дата звернення 15.01.2024)

59. Іванків. Церква-костьол-каплиця із неймовірним внутрішнім оздобленням. URL: <https://ukrainaincognita.com/ivankiv-andrushivskiy-raion-zhytomyrsk-oblast-2-2/ivankiv-tserkva-kostol-kaplytsya-iz-neimovirnym-vnutr> (дата звернення 15.01.2024)

60. Монументальне малярство XVIII ст. Галичини в контексті українсько-західноєвропейських мистецьких зв'язків: іконографія та стилістика. URL: <https://mydisser.com/ru/catalog/view/129/133/32260.html> (дата звернення 15.01.2024)

61. Монументальний живопис церкви всіх преподобних отців Печерських як віддзеркалення композицій межі XIX – XX ст. URL: <https://journals.uran.ua/mz/article/view/293917> (дата звернення 15.01.2024)

62. Монументальний живопис. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/masol-art-integrated-course-6-class-2023-reissue/14.php> (дата звернення 15.01.2024)

63. Монументально-декоративне мистецтво православних храмів Одеси. URL: <https://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/3571> (дата звернення 15.01.2024)

64. Обличчя херувимів: унікальні розписи, приховані за радянською побілкою. URL: https://galinfo.com.ua/news/oblychchya_heruvymiv_unikalni_rozpsy_pryhovani_za_radyanskojy_pobilkojy_361506.html (дата звернення 15.01.2024)

65. Про художника-самоучку Грена. І не тільки. URL: <https://podolyanin.com.ua/history/7875> (дата звернення 15.01.2024)

66. Протестантизм URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history> (дата звернення 23.04.2024)

67. Самобутній Олександр Грен. URL: <https://podolyanin.com.ua/history/8093/> (дата звернення 15.01.2024)

68. Стінопис католицьких храмів Західної України у XVIII ст. URL: <https://ukrartstory.com.ua/tekst-statti-31/monumental-wall-painting-of-catholic-churches-in-western-ukraine-in-xviii-ct.html> (дата звернення 15.01.2024)

69. Унікальні фрески Гарнізонного храму вперше показали після 7 – річної реставрації. URL: <https://www.nta.ua/unikalni-fresky-garnizonnogo-hramu-vpershe-pokazaly-pislya-7-richnoyi-restavraciyi/> (дата звернення 15.01.2024)

70. Художники зі всієї України відроджують культуру унікального розпису храмів на стінах Свято-Михайлівського кафедрального собору. URL: https://zhitomir-online.com/top_news/88870-khudozhnyky-zi-vsiyeyi-ukrayiny-vidrozhuyut-kulturu-unikalnogo-rozpysu-khramiv-na-stinakh-svyato-mykhaylivskogo-kafedralno-soboru-foto.html (дата звернення 15.01.2024)